

Zbigniew Raszewski

Bogusławsciana

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 62/3, 177-188

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZBIGNIEW RASZEWSKI

BOGUSŁAWSKIANA

1. Chronologia wczesnych komedii Bogusławskiego

Twórczość dramatyczna Wojciecha Bogusławskiego w latach 1778—1790 prawie nie wychylała się poza dwa gatunki: komedię i operę. Tylko jedną dramę znajdujemy w tym okresie. Resztę stanowią libretta operowe i osiem czy dziewięć komedii¹.

Otóż kolejność, w jakiej poszczególne opery wchodziły na scenę, jest dziś mniej więcej jasna². Znacznie gorzej jest z komediami.

Na pewno pierwszą była jednoaktówka *Amant, autor i sługa*, odegrana wkrótce po wstąpieniu Bogusławskiego do zespołu, a przed zamknięciem teatru w Pałacu Radziwiłłowskim, a więc latem 1778.

Po niej nastąpiła seria trzech komedii powstałych po otwarciu nowego teatru na pl. Krasieńskich (wrzesień 1779), a przed wyjazdem Bogusławskiego do Lwowa (zapewne kwiecień 1781). Tu należą: *Mieszczki modne* (przestosowanie *Les Bourgeoises à la mode* Dancourta), *Ślub modny* (przestosowanie *Le Dépit amoureux* Moliera), *Szkoła kobiet* (przestosowanie *L'École des femmes* Moliera).

Wszystkie te sztuki były drukowane w XVIII wieku. Wszystkie wydał Dufour. Pierwsza, *Mieszczki modne*, ukazała się anonimowo. Druga, tzn.

---

¹ Zob. Nowy Korbut, t. 4, s. 258—259. Wątpliwości budzi autorstwo komedii *Mąż podejrzliwy, czyli Awanturki nocne*, wystawionej 21 XII 1783. Niektórzy autorzy przypisują je Baudouinowi. Bogusławski spisał w pewnym momencie swoje sztuki (zob. w tej sprawie przypis 4) i umieścił na tej liście *Męża podejrzliwego*, ale potem go wykreślił. Możliwe, że napisał tę sztukę wspólnie z Baudouinem. W każdym razie początkowo przyznawał się do niej, a potem wyłączył ją ze swego dorobku. Rzecz godna uwagi, że w bibliografii Bogusławskiego z lat 1778—1785 jest to jedyna komedia nie drukowana. Przed wojną odszukano jej rękopis, który znajdował się w Bibl. Ordynacji Zamoyskich, jednak razem z tą biblioteką spłonął w 1944 roku.

² Wyjąwszy opery wystawione w Wilnie. Ta sprawa wymaga jeszcze osobnej kwerendy.

Ślub modny, odwołała się już do reputacji pierwszej; na stronie tytułowej ma adnotację „przez autora *Mieszczek modnych*”. W trzeciej, w *Szkole kobiet*, powtórzył Bogusławski swój proceder, przypominając powodzenie drugiej sztuki; na stronie tytułowej zaznaczył, że to rzecz napisana „przez autora *Ślubu modnego*”. Anonse księgarskie pozwalają ustalić dokładną chronologię tych druków. Edycję *Mieszczek modnych*, już gotową, reklamowano w „Gazecie Warszawskiej” 10 VI 1780 (nr 47). Anons *Ślubu modnego* ukazał się 27 IX 1780 (nr 78). *Szkolę kobiet* polecono uwadze czytelników 2 V 1781 (nr 35).

Czy jednak właśnie w tej kolejności powstawały owe komedie? I czy w tym porządku wchodziły na scenę? Nie potrafimy tego sprawdzić przy pomocy afiszów. Nie znamy ich dzisiaj, a co gorsza, nie było ich już w bibliotece teatralnej za czasów Ludwika Bernackiego. Mamy do dyspozycji *Krótką kronikę* ogłoszoną przez Ludwika Adama Dmuszewskiego w roku 1814. Tu znajdziemy wszystkie trzy sztuki, ale w kolejności, która znacznie się różni od chronologii druków. Premierę *Ślubu modnego* rejestruje Dmuszewski pod rokiem 1779, a premiery *Mieszczek modnych* i *Szkoły kobiet* — pod 1780³. A więc daty cofają się tutaj z lat 1780—1781 do 1779—1780.

Sam Bogusławski sporządził sobie *Spis wszystkich sztuk napisanych, lat porządkiem*. Rękopis tego dokumentu znajdował się przed wojną w rękach rodziny. Nie wiadomo, co się z nim stało; zapewne spłonął w 1944 roku. Wiemy jednak, że i w spisie Bogusławskiego *Ślub modny* widniał pod rokiem 1779, tak jak u Dmuszewskiego⁴. W życiorysie Owsieńskiego Bogusławski także położył datę 1779 wspominając premierę *Ślubu modnego*, a ściślej biorąc śmierć — Klary Skurczyńskiej. Aktorka ta, jak twierdzi Bogusławski, „w czasie pierwszego wystawienia komedii *Ślub modny*, w roku 1779, nagle na scenie zasłabłszy, w kilka potem godzin umarła”. Wobec niechęci, jaką Kościół okazywał aktorom, nieboszczka „ledwo za rozkazem samego monarchy na świętym miejscu pochowana być mogła”⁵. Chodzi więc o pamiętne wydarzenie, a z tej racji także relacja Bogusławskiego powinna budzić zaufanie. Sumując to można by

³ Zob. L. Bernacki, *Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta*. Lwów 1925, s. 389—390. Tutaj przedrukowano *Krótką kronikę* jako dzieło Antoniego Zalewskiego. Właściwego autora rozpoznał M. Rulikowski (*O dziele Ludwika Bernackiego „Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta”*. „Pamiętnik Literacki” 1926. I odb.).

⁴ L. Galle, *Wojciech Bogusławski i repertuar teatru polskiego w pierwszym okresie jego działalności (do roku 1794)*. Warszawa 1925, s. 215.

⁵ *Dzieje Teatru Narodowego na trzy części podzielone oraz wiadomość o życiu sławnych artystów*. Przez W. Bogusławskiego. Wydanie fotooffsetowe z posłowiem S. W. Balickiego. Warszawa 1965, s. 254.

przypuścić, że premiery znacznie wyprzedziły publikację tekstów i odbywały się w innej kolejności. Druki mogły mieć przecież inny porządek niż premiery. Czy mamy jakiegokolwiek powody, żeby ten wniosek podważyć?

Otóż wydaje się, że tak. Są źródła, które pozwalają stwierdzić, że premiery odbywały się w tych samych latach i w takiej samej kolejności, w jakiej ukazywały się druki. Rozpatrzmy je tutaj po kolei.

1. *Mieszczki modne*. Dmuszewski rejestruje premierę pod rokiem 1780, co wydaje się słuszne. Ze wspomnień Bogusławskiego wiemy, że sztuka wywołała pewne wzburzenie na mieście. Ostro atakowała ona bogatych mieszczan warszawskich. Ci poczuli się tak dotknięci, że podobno chcieli rzecz na drugim przedstawieniu wygwizdać⁶. Nie dziw, że wiadomość o utworze, zaprzatającym pewno uwagę warszawian przez wiele dni, trafiła do gazetek pisanych, zawsze ciekawych wszelkich skandali. Na schyłku zimy nowiniarze stwierdzili, że komedie polskie przedstawiają teraz „obchodzenie się obywatelów różnej kondycji”:

przyszło też i do miejskich dam, jak się stroją, dystyngują, promenad częstych używają, gdyż senatorkom księżnom wyrównują w strojach i promenadach; tym sposobem chcą ich odzwyczaić od tych zbytków, którymi tracą mężom swoje majątki⁷.

Relacja nowiniarza nie zawiera tytułu, jednak dotyczyć może wyłącznie *Mieszczek modnych*. Wiele przemawia za tym, że wzmiankuje dosyć świeżą nowość. Na tej podstawie można by przyjąć, że premiera *Ślubu modnego* odbyła się w ciągu pierwszych miesięcy 1780.

2. *Ślub modny*. Dmuszewski rejestruje premierę pod rokiem 1779, co jest nie do przyjęcia. Po zamknięciu teatru w Pałacu Radziwiłłowskim (wrzesień 1778) publiczne przedstawienia ustały w Warszawie na cały rok⁸. Wznowiono je dopiero otwierając nowy teatr na pl. Krasińskich w dniu 7 IX 1779. Na inaugurację dano *Bednarza* Baudouina oraz wspomnianą już jednoaktówkę Bogusławskiego *Amant, autor i sługa*. Nieco później, 25 IX 79, Bogusławski wystawił *Dla miłości zmyślane szaleństwo*, operę Sacchiniego z librettem swego przekładu. Oczywiście, można by sobie wyobrazić, że w ostatnim kwartale zdążył jeszcze wystawić *Ślub modny*. Temu przeczą jednak dwa argumenty. Po pierwsze: nie ma *Ślubu mo-*

⁶ Zob. *Uwagi nad „Mieszczkami modnymi”*. W: *Dzieła dramatyczne Wojciecha Bogusławskiego*. T. 6. Warszawa 1821, s. 228—229.

⁷ Cyt. za: E. Rabowicz, *Oświecenie teatralnie żywe*. „Pamiętnik Teatralny” 1970, z. 3, s. 376.

⁸ Jedyny wyjątek stanowią widowiska urządzone w prywatnym teatrze Kazimierza Poniatowskiego na Solcu; oprócz aktorów francuskich uczestniczyli w nich również aktorzy Teatru Narodowego. Zdaje się jednak, że te przedstawienia odbywały się tylko w zimie 1778/79.

dnego w *Kalendarzu teatrowym*, który wylicza wszystkie sztuki wtedy grane i publikowane, a z druku wyszedł w początku roku 1780⁹. Po drugie: mamy źródła, które pozwalają datować premierę na rok 1780. Uruchamiając antrepryzę Bizesti założył dokładny rejestr kostiumów, które wpisywano w tej kolejności, w jakiej były sporządzane. Tu z łatwością odnajdujemy *Ślub modny*, i to w bardzo interesującym sąsiedztwie¹⁰. Przed nim mamy kostiumy do pięciu oper włoskich, po nim — do czterech oper włoskich. Ponad wszelką wątpliwość chodzi o kostiumy szyte dla włoskiej opery *buffa* występującej w Warszawie od maja 1780 do czerwca 1781¹¹. Jak widać, spis kostiumów sugeruje nam datę 1780. Inne źródła pozwolą to potwierdzić i uściślić.

Z gazetek pisanych dowiadujemy się, że w rocznicę elekcji, 7 IX 1780 wieczorem, król „znajdował się na komedii nowej polskiej”¹². Wydarzenie to musiało mieć bliski związek z Bogusławskim, skoro następnego dnia otrzymał on od króla złoty zegarek wartości 70 dukatów¹³. Ostateczne wyjaśnienie tej sprawy znajdziemy w pierwodruku *Ślubu modnego*. Tekst poprzedzono tu przesłaniem *Do Najjaśniejszego Pana*¹⁴. Wedle wszelkiego prawdopodobieństwa jest to tzw. komplement, wygłoszony na przedstawieniu ze sceny, dodany potem do edycji.

⁹ Przedrukował go Bernacki (*op. cit.*, s. 169—194). Tu *Regestr sztuk teatrowych, które się wyprawują albo są drukowane* (w edycji Bernackiego s. 190—192). W rejestrze tym odnajdujemy wszystkie trzy sztuki Bogusławskiego na pewno wystawione do 1780, tzn. *Nędzę uszczęśliwioną*, *Amanta, autora i sługę*, oraz *Dla miłości zmyślone szaleństwo*. Ów *Kalendarz* ukazał się w samym początku r. 1780, i I 80 był już reklamowany w prasie jako nowość; zob. J. Jackl, *Teatr i życie teatralne w gazetach i gazetkach pisanych. (1763—1794)*. W zbiorze: *Teatr Narodowy 1765—1794*. Warszawa 1967, s. 521—522.

¹⁰ *General Inventarium aller dererjenigen Kleider, welche der Herr Bizesty während seiner Entreprise zur Theater-Garderobe angeschaffet hat. Angefangen den 1 September Anno 1779*. Bibl. Narodowa, rkps IV 6993, k. 5. Tu jako pozycja 35, z adnotacją „Zur Comedie »*Ślub modny*«”, figuruje wśród kostiumów męskich „*Eine blau raschene Livrée, nebst gelb Damis zur Veste und Hosen, so wie auch die Zuschläge auf dem Rock, mit Silber, 3 [Stück]*”.

¹¹ Pierwszy występ tego zespołu odbył się 8 V 1780 (Jackl, *op. cit.*, s. 523). Ostatnie przedstawienie dał on 5 VI 1781 (Bernacki, *op. cit.*, s. 209).

¹² Jackl, *op. cit.*, s. 527. Podkreślenie Z. R.

¹³ AGAD, Archiwum ks. Józefa Poniatowskiego i Marii Teresy Tyszkiewiczowej, sygn. A 206, *Note de la cassette faite le 22 mai 1780*: „*Une montre angloise à repetition*. [Ręka króla:] *Donnée à Bogusławski le 8 7bre 1780*. [Wartość] #70”. Zob. też Archiwum rodzinne Poniatowskich, sygn. 413, zapis z 8 IX 1780.

¹⁴ *Ślub modny*. Komedja w pięciu aktach, z francuskiego tłumaczona przez autora *Mieszczek modnych* [W. Bogusławskiego]. Warszawa 1780; przesłanie znajduje się na dwóch kartach nlb. — inc.: „*Najjaśniejszy Królu, Panie Mój Miłościwy*”. Wydanie 2 (Warszawa 1783) nie zawiera tego przesłania.

Dzień dzisiejszy, Miłościwy Panie, jest wspomnieniem owego, kiedy zgodnymi głosey szczęśliwa Polska wykrzyknęła Cię królem.

— stwierdza Bogusławski we wstępie. Najwyraźniej mowa o rocznicy elekcji, tzn. o 7 IX 1780. Na związek tego przesłania z przedstawieniem wskazuje też fakt, że i w dalszym ciągu autor przemawia w czasie terazniejszym, zapowiadając wesołe zakończenie gali i zapewniając monarchę o swoim przywiązaniu:

Biegnę więc, choć późno (bo aż wieczór), z dowodem tego, Najjaśniejszy Panie, i kiedy przez dzień cały chwalili Cię wszyscy, ja zabawić Cię myślę; szczęśliwy, jeżeli potrafię.

Cenny podarek otrzymany nazajutrz zdaje się świadczyć, że zadanie zostało spełnione.

Zbierając te uwagi winniśmy stwierdzić, że premiera *Ślubu modnego* odbyła się w rocznicę elekcji, 7 IX 1780.

3. *Szkola kobiet*. Dmuszewski i tu podaje rok 1780, co nie da się utrzymać. Przed wojną w zbiorze stanowiącym dawną bibliotekę Teatru Narodowego znajdował się pod sygnaturą BT 5388 szczególnej ceny egzemplarz pierwodruku, eksponowany na wystawie teatralnej w roku 1934. Dziś nie ma go już, spłonął w 1944, warto się jednak przyjrzeć adnotacji, jaką umieszczono w *Katalogu wystawy*.

Egzemplarz, który był własnością Bogusławskiego, zawiera wiele jego dopisków i notatek. Grano po raz pierwszy w 1781 r.¹⁵

W roku 1781 Bizesti nie był już antreprenierem (ostatnie przedstawienie dał 14 I 81). Teatr został zreorganizowany. Owocem reform był m. in. starannie prowadzony dziennik kasowy, opatrzony tytułem *Journal du théâtre de Varsovie commencé de l'année 1781*. Obok daty dziennej notowano tu tytuł sztuki, nazwę zespołu (było kilka zespołów), ważniejsze okoliczności towarzyszące przedstawieniu i dochód ze sprzedaży biletów. Gdy sztuka wchodziła na scenę po raz pierwszy po 13 I 1781, a więc po tym terminie miała tzw. „prapremierę” — ale tylko w takim wypadku! — *Journal* zaznaczał to słowami: „1re représentation”, i odtąd prowadził statystykę wszystkich przedstawień tej sztuki, notując: „2de représentation”, „3me représentation” itd. Bardzo to ważna dla nas okoliczność, bo właśnie dzięki niej potrafimy poprawnie zinterpretować zapis z 29 III 1781:

*Jeudi le 29 [mars 1781]. La première représentation de la comédie polonoise „Szkola kobiet” („l'École des Femmes”) en 5 actes, qui fut suivie de l'opéra „Zośka”. 67 d[ucats] 7 f[lorins]. Le prix à l'ordinaire, savoir le parterre 4 f[lorins]*¹⁶.

¹⁵ *Katalog wystawy zbiorów teatralnych i muzycznych Biblioteki Narodowej w Warszawie*. Warszawa 1934, s. 78.

¹⁶ Bernacki, *op. cit.*, s. 202.

Sens tego zapisu nie pozostawia żadnych wątpliwości. Premiera *Szkoły kobiet* odbyła się 29 III 1781.

Jak widać, Dmuszewski tylko w jednym wypadku podał właściwą datę premiery. W pozostałych się mylił. Nie ma w tym jednak nic dziwnego. Dość dokładny, gdy chodzi o późniejsze czasy, wydarzenia lat siedemdziesiątych, a nawet początku osiemdziesiątych, przedstawił bardzo sumarycznie i z licznymi błędami¹⁷. Bardziej intryguje pomyłka Bogusławskiego. Kiedy premiera łączy się z nagłą śmiercią aktorki, której w dodatku nie można pochować, to rzecz powinna się przecież utrwalić w pamięci kolegów. A jednak Bogusławski musiał pomylić datę (co mu się zresztą we wspomnieniach zdarzało dosyć często). Bardzo możliwe, że Skurczyńska zasłała na premierze *Ślubu modnego* i wkrótce po przedstawieniu umarła. W takim razie musiało się to jednak wydarzyć nie w 1779, lecz w 1780 roku¹⁸.

Premiery wszystkich trzech komedii niewątpliwie odbyły się w tych samych latach, w których ukazywały się druki, lekko je wyprzedzając. *Mieszczki modne* weszły na scenę w początku r. 1780 (druk w czerwcu 1780); *Ślub modny* wystawiono na galę 7 IX 1780 (druk w końcu września 1780); *Szkoła kobiet* ukazała się na scenie 29 III 1781 (druk w początku maja 1781).

Taki porządek rzeczy — warto podkreślić — jest właśnie najbardziej typowy dla tamtych czasów. W całej Europie wydawano wtedy utwory dramatyczne po premierze, gdy już pomyślnie przeszły próbę sceny. Druk wyprzedzający premierę zdarzał się rzadko. Sztuki odegrane w teatrze, ale źle przyjęte na premierze, tylko w wyjątkowych wypadkach dostały się do druku.

2. Benefisy Bogusławskiego w latach 1815—1825

Chronologia utworów, które Bogusławski napisał i wystawił w latach 1790—1814, jest już dzisiaj dość dobrze znana. W większości wypadków rozporządzamy w każdym razie dziennymi datami premier¹⁹. Brakowało

¹⁷ Rzecz charakterystyczna, że nawet nie wspomniał występów włoskiej opery, która przebywała w Warszawie w latach 1780—1781 (zob. przypis 11), choć w późniejszych latach starannie wykazywał wszystkie zespoły cudzoziemskie.

¹⁸ Trudno to dzisiaj sprawdzić. Nie znajdujemy jej nazwiska w zachowanych księgach zmarłych parafii Św. Jana. Najprawdopodobniej mieszkała, jak większość aktorów, w bliskim sąsiedztwie teatru, zatem w parafii Nawiedzenia N. Panny Marii, a tu wszystkie księgi parafialne z XVIII w. spłonęły w 1944 roku.

¹⁹ *Nowy Korbut*, t. 4, s. 259—263. Datę premiery *Rzeczy rzadkiej* (7 I 1794) można uściślić na podstawie afisza, który reprodukował J. Prosnak (*Kultura muzyczna Warszawy XVIII wieku*, Kraków 1955, s. 114). Daty premier lwowskich uściślił osta-

nam jednak takiego opracowania, gdy chodzi o utwory późniejsze. Te rozpadają się wyraźnie na dwie grupy. Pierwsza powstała za czasów antreprzy Ludwika Osińskiego (1814—1825). Druga — w ostatnich latach działalności teatralnej Bogusławskiego (1825—1827). Pod względem ilościowym są one bardzo nierówne, bo od r. 1825 Bogusławski niewiele już napisał dla teatru: zaledwie trzy przekłady librett operowych (*Cyrulik sewilski* Rossiniego, wyst. 29 X 1825; *Włoszka w Algierze* Rossiniego, wyst. 8 XII 1826; *Dama biała* Boieldieu'go, wyst. 23 VIII 1827)²⁰.

Utwory powstałe za antreprzy Osińskiego są znacznie liczniejsze. Ogółem znajdziemy tutaj trzynaście przekładów i przestosowań obejmujących — obok oper — także tragedie, komedie i komediooperę. Z tych jeden utwór, *Wolny strzelec* Webera, wystawiony został już w ostatnim okresie²¹. Dwanaście innych wystawił Bogusławski za rządów Osińskiego, a więc pomiędzy połową r. 1814 a połową 1825. Jednak tylko dwa (operę *Janek i Stefanek* oraz *Czary bez czarów*) wchodziły na scenę zwykłym trybem²². Pozostałe, w liczbie dziesięciu, przedstawiał Bogusławski publiczności z okazji swoich benefisów.

Była to, jak wiadomo, w owych czasach pewna forma dodatkowego wynagrodzenia, a zarazem wyróżnienia aktora. Benefisant otrzymywał cały dochód z przedstawienia, które mu antreprzyza niejako odstępowała w uznaniu jego talentu i zasług. Przed benefisem ukazywały się zapowiedzi w prasie i na afiszach. Zdarzało się, że drukowano nawet z takiej

---

tnio J. Got (*Bogusławski i teatr lwowski* (w druku; tu przyznana również Bogusławskiemu jeszcze jedna sztuka: *Pan dobry jest ojcem poddanych*)). Spośród utworów o wątpliwym autorstwie udało się ostatnio przysądzić Bogusławskiemu przekład *Zoe Merciera* (zob. Z. Raszewski, *Zabłocki czy Bogusławski?* „Pamiętnik Literacki” 1970, z. 2). Wątpliwości budzą nadal: *Eleonora* (zob. *Nowy Korbut*, t. 4, s. 260) i *Hadrian Barbarossa* (zob. *ibidem*, s. 264). Skreślić należy z listy *Nowego Korbuta* dramat *Aktorowie dworu*, ponieważ dostał się tu przez pomyłkę.

²⁰ *Nowy Korbut*, t. 4, s. 264; z nieuzasadnioną rezerwą traktuje się tutaj autorstwo przekładu *Włoszki w Algierze*. Brodziński istotnie przełożył libretto tej opery i w jego przekładzie rzeczywiście była wystawiona (w 1819 pt. *Sycylianka w Algierze*). Potem jednak Bogusławski przełożył ją po raz drugi (zob. [Rossini w Polsce]. „Kurier Warszawski” 1868, nr 256). Pewne jest i to, że *Cyrulika sewilskiego* grano w przekładzie Bogusławskiego (potwierdzają to liczne recenzje opublikowane po premierze). Niejasna pozostaje tylko sprawa opery *Mularz i ślusarz*, której tu nie liczymy.

²¹ Rychłą premierę *Wolnego strzelca* zapowiadano już w 1824 — zob. „Kurier Warszawski” 1824, nr 6, z 6 I. Wytłumaczenie zwłoki: K. Beylin, *Teatry warszawskie w raportach Mackrotta z lat 1822—1830*. „Pamiętnik Teatralny” 1953, z. 2. Drukowane libretto ma adnotację cenzury datowaną 11 VI 1825. Premiera odbyła się ostatecznie 4 VII 1826.

²² *Nowy Korbut*, t. 4, s. 263, 264; tu opis bibliograficzny iienne daty premier.

okazji specjalne „doniesienia”, czasem bardzo dowcipne (jak np. w wypadku Alojzego Żółkowskiego). W dzień benefisu przyjaciele i wielbiciela aktora składali mu rozmaite dowody pamięci i życzliwości.

Po roku 1783 Bogusławski przez długi czas nie miał benefisów. Sam był wtedy antreprenierem. Dopiero w 1814 r. odprzedał antreprzyę swojemu zięciowi, Osińskiemu. Pozostał jednak w zespole jako aktor, a zawierając umowę z Osińskim zastrzegł sobie w artykule 7 „corocznie w połowie miesiąca stycznia jedną reprezentacją na własny dochód pod nazwiskiem benefisu, z wolnością obrania sobie nowej sztuki w jakimkolwiek bądź rodzaju i bez podawania o to próby do jakiegokolwiek zwierzchności”²³. Umowa ta wygasła w r. 1819, najwidoczniej jednak została odnowiona, bo aż do końca antreprzyzy Osińskiego Bogusławski pracował u niego jako aktor i przez cały ten czas miał co roku swój benefis.

Razem było ich jedenaście. Na ogół odbywały się w pomyślnej dla teatru porze, w styczniu lub w lutym. Tylko dwa razy wypadły w marcu, a raz, wyjątkowo, w kwietniu.

Początkowo — zgodnie z zapowiedzią — Bogusławski wypełniał je nowymi sztukami, i to własnymi (a ściślej mówiąc, przez siebie tłumaczonymi). Żył nawet ambicją dotrzymywania kroku najświeższemu gustom. Krytyka najwyższej ceniła wtedy klasyczną tragedię. Bogusławski postanowił zmierzyć się w tej dziedzinie ze swymi rywalami — jako autor i jako aktor — i tym tłumaczy się wystawienie dwóch tragedii w jego własnym przekładzie w latach 1816—1817.

Był to jednak eksperyment nieudany. Nie śmiać tłumaczyć arcydzieła francuskiej tragedii, Bogusławski sięgnął po utwory drugorzędnych pisarzy, w dodatku przetłumaczył je prozą, co jeszcze bardziej osłabiło ich wartość w oczach rygorystycznej i bardzo wymagającej krytyki. Spotkał się też z nader chłodnym przyjęciem.

Nauczony doświadczeniem, w następnych latach wziął na warsztat dwa nie grane jeszcze wtedy przekłady Felińskiego, jednego z faworytów ówczesnej krytyki. (Za co, jak się należało spodziewać, został pochwalony.)

Z czasem musiał zrezygnować i z takich nowości. Częściowa głuchota i postępujący zanik pamięci niezmiernie mu utrudniały naukę dużych nowych ról. Tym tłumaczy się wznowienie dwóch tragedii od dawna pozostających w repertuarze: *Króla Leara* na benefis 1822 i *Saula* na benefis 1824 roku.

Tak to — próbując pogodzić własne ambicje i możliwości z wymaganiami krytyki — sam dokonał wylomu w swoim pierwotnym zamierze-

---

²³ E. Szwanowski, *Początki dyrekcji Ludwika Osińskiego w Teatrze Narodowym*. „Pamiętnik Teatralny” 1961, z. 1, s. 64.

niu. Zamiast nowości dawał również wznowienia, obok swoich przekładów wystawiał cudze. Do końca starał się jednak wycisnąć na przedstawieniu benefisowym własne piętno jako autor, dorzucając bodaj jakąś błahostkę swojego przekładu do poważniejszego dzieła innego autora. (Tak w latach 1816—1818, 1822, 1825.) W pierwszej części przedstawienia trudził się wówczas jako aktor, w drugiej wywdzięczał się publiczności w charakterze autora. W roku 1823 dał swoim wielbicielom na wety — po komedii *Człowiek modny* — balet pt. *Wesele krakowskie*. Miał jednak i ten utwór bliski związek z jego twórczością. *Wesele krakowskie*, jedno z najpopularniejszych widowisk baletowych w dziejach naszego teatru, jest w całości oparte na motywach muzycznych opery Bogusławskiego i Stefaniego *Cud mniemany, czyli Krakowiacy i górale*.

Bardzo interesujący wydaje się wybór sztuk odegranych na pierwszy i na ostatni benefis. Zarówno *Familia szwajcarska* (1815) jak i *Dwaj sierżanci* (1825) to utwory bardzo znamienne dla upodobań i dążeń Bogusławskiego. Drugi z tych utworów niewątpliwie wyrażał nastrój weterana, wówczas już blisko siedemdziesięcioletniego, który w dzień swego święta ukazał się publiczności w roli „Inwalida starego”.

Trzeba to bowiem podkreślić, że każdy benefis był małym świętem byłego antreprenera i gromadził na widowni jego zwolenników, manifestacyjnie okazujących mu swoje poparcie. Szczególne znaczenie miało to w pierwszych latach, gdy jego stosunki z zięciem były bardzo napięte, a recenzje pisywało nieprzychylnie mu Towarzystwo Iksów. Licznie napływająca publiczność akcentowała wówczas swą solidarność z benefisantem. Sam X stwierdził lojalnie w r. 1819, że widownia „napełniła się” w dzień benefisu Bogusławskiego „pomimo niepomysłnych dla teatru naszego od dwóch tygodni wydarzeń”. W późniejszych latach frekwencja spadła, zwłaszcza łoże nieraz świeciły pustkami. Wzmianki na ten temat wciąż powracają w sprawozdaniach prasowych z lat 1821—1824. Natomiast zmienił się ton recenzji, w których często z entuzjazmem oceniano grę Bogusławskiego (najgorzej po wznowieniu *Króla Leara*). Z tych lat mamy również wiadomość o poparciu, jakie okazywała Bogusławskiemu patriotyczna młodzież zgromadzona na widowni. Bardzo instruktywny jest pod tym względem donos Mackrotta z roku 1821.

Opisane tu benefisy stały się jakby enklawą teatru Bogusławskiego w teatrze Osieńskiego, zachowując ten charakter i wtedy, kiedy stosunki pomiędzy nimi wyraźnie się poprawiły. Dlatego też słuszną rzeczą wydało się bibliograficzne opracowanie wszystkich sztuk wystawionych z tej okazji. W poniższym spisie, sporządzonym na podstawie recenzji i wzmianek prasowych, znajdzie je czytelnik w komplecie, w porządku chronologicznym.

WYKAZ BENEFISÓW BOGUSŁAWSKIEGO

Tytuły utworów Bogusławskiego wyróżniono dodatkowo wersalikami. Gdy utwór był na jego benefis odegrany po raz pierwszy (a więc miał z tej okazji tzw. prapremierę), tytuł opatrzone gwiazdką. Stylizacja podtytułów — wedle przytoczonych w niniejszym spisie tekstów. Wiadomość o roli Bogusławskiego (jeśli nie podano innego źródła) pochodzi z recenzji zarejestrowanych w adnotacji.

Skróty: DD = *Dzieła dramatyczne Wojciecha Bogusławskiego*, Warszawa 1820—1823 (recte: ok. 1830). — GKW = „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego”. — GL = „Gazeta Literacka”. — GW = „Gazeta Warszawska”. — KPP = „Kurier dla Płci Pięknej”. — KW = „Kurier Warszawski”. — PW = *Pisma własne i przekładania wierszem Alojzego Felińskiego*. Warszawa 1821. — RTI = *Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów. 1815—1819*. Opracował i wstępem opatrzył J. Lipiński. Przypisy opracowali J. Lipiński i Z. Jabłoński. Wrocław 1956.

1. *FAMILIA SZWAJCARSKA* *. Opera w trzech aktach z muzyką Józefa Weigl z niemieckiej przełożona. 1814. *Rocznik Teatru Narodowego warszawskiego od 1 stycznia 1815 do 1 stycznia 1816*. Warszawa [B. r.], s. 57—58 (fragmenty); całość: DD, t. 5. Benefis 27 I 1815.

Bogusławski grał przypuszczalnie Ryszarda Bolla. Dowodu na to brak, wiadomo jednak, że w tych latach z reguły grał główne role w sztukach wystawianych na swój benefis. Wiadomo też, że na pewno grał Bolla podczas występów gościnnych w Wilnie w r. 1816. Zob. M. Witkowski, *Świat teatralny młodego Mickiewicza*. Warszawa 1971, s. 286. Jan Nepomucen Szczurowski grał w Warszawie Bolla, ale chyba już po premierze, na następnych przedstawieniach. I dopiero te przedstawienia doczekały się recenzji: RTI, s. 64—65. Por. *Uwagi nad „Familiją szwajcarską”*. DD, t. 5, s. 265—270.

2. *NADYR, CZYLI THAMAS KOULI-KAN* *. Tragedia w pięciu aktach, z francuskiej pana Buisson przełożona. 1813. DD, t. 6. — *KONCERT PRZERYWANY* *. Opera w jednym akcie, z muzyką Bertona, z francuskiej pana Marsollier przełożona. 1815. DD, t. 6. Benefis 19 I 1816.

W *Nadyrze* Bogusławski grał rolę tytułową. Zob. X. G., *Do wydawców „Gazety Literackiej”*. GL 1821, nr 11. *Nadyra* nie recenzowano, *Koncert przerywany* dopiero w r. 1819: RTI, s. 381. Por. *Uwagi nad „Nadyrem”* i *Uwagi nad „Koncertem przerywanym”*. DD, t. 6, s. 74—76 i 377—379.

3. *JUNIUS* *. Tragedia w pięciu aktach, z francuskiej pana Monvel przełożona. 1817. DD, t. 8. — *MIŁOŚĆ I TAJEMNICA* *. Komediopera w jednym akcie, z francuskiej pana Pain przełożona. 1817. DD, t. 4. Benefis 7 II 1817.

W *Juniusie* Bogusławski grał rolę tytułową. Rec.: GKW 1817, nr 14 (sygnowana: X); przedruk w RTI, s. 248—252. Por. *Uwagi nad tragedią „Juniusa”* i *Uwagi nad komedioperą „Miłość i tajemnica”*. DD, t. 8, s. 72—74, i t. 4, s. 375—376.

4. *Wirginia* *. Tragedia w pięciu aktach. Naśladowana z Alfierego [przez Alojzego Felińskiego]. PW, t. 2. — *KOBIETA DOTRZYMUJĄCA SEKRETU* * Komedia w jednym akcie, z angielskiej pani Centlivre przerobiona. 1817. DD, t. 3. Benefis 30 I 1818.

W *Wirginii* Bogusławski grał Wirginiusza. Zob. *Rzut oka na teatr polski*. „Tygodnik Polski” 1819, nr 21. Rec.: GW 1818, nr 10 (sygnowana: X); przedruk w RTI, s. 315—316 (z mylnym adresem bibliograficznym). Por. *Uwagi nad komedią „Kobieta dotrzymująca sekretu”*. DD, t. 3, s. 465—514 (recte: 466).

5. *OJCIEC FAMILII* *. Drama w pięciu aktach, z francuskiej Diderota przełożona. 1819. DD, t. 2. — *NIC NADTO, CZYLI DWA PARAWANY* *. Opera krotofilna w jednym akcie, z muzyką Boyeldieu [!], z francuskiej Józefa Pain przełożona. 1819. DD, t. 2. Benefis 12 II 1819.

W *Ojcu familii* Bogusławski grał Komandora d’Auvilé. Rec.: GKW 1819, nr 13 (sygnowana: X); przedruk w RTI, s. 366—367. Por. *Uwagi nad „Ojcem familii”*, i *Uwagi nad operą „Nic nadto”*. DD, t. 3, s. 147—151, i t. 2, s. 491—492.

6. *FANSZETKA, CZYLI SABAUDZKA DZIEWCZYNA Z SZALAMAJKĄ* *. Komedioopera w trzech aktach, z muzyką p. Himmel, z francuskiej pp. Bouilli i Pain przełożona. 1820. DD, t. 8. Benefis 25 II 1820.

Bogusławski grał przypuszczalnie jedną z pierwszoplanowych ról, być może Wincentego. Por. *Uwagi nad operą „Fanzetki”*. DD, t. 8, s. 295—296. Grano pt. *Fanzetka, czyli Sabaudzka śpiewaczka z szalamają*.

7. *Radamist i Zenobia* *. Tragedia naśladowana z Krebilona (Crébillon) [przez Alojzego Felińskiego], z odmianami miejsc niektórych stosownie do uwag Woltera, Laharpa i innych znawców. PW, t. 2. — *Rachunek restauratorski, czyli Oberżysta burmistrz* *. Fraszka w jednym akcie, z francuskiego (panów Merle, Brazier i Calmuche [Carmuche]) przełożona [przez Józefa Zdanowicza]. Bibl. Narodowa, rkps BOZ 977. Benefis 2 III 1821.

W *Radamiście* Bogusławski grał Farasmana, króla Iberii; po przedstawieniu wywołany przez publiczność. Rec.: GL 1821, nr 11 (sygnowana: X. G.). — KW 1821, nr 54. Zachowanie publiczności wywołało donos Mackrotta. Zob. K. Beylin, *Teatr Narodowy w raportach Mackrotta z lat 1819—1821*. „Pamiętnik Teatralny” 1952, z. 2/3, s. 152 (tu mylnie zidentyfikowani tłumacze obu sztuk). Tragedię grano pt. *Radamist*, komedię — pt. *Burmistrz oberżysta*. Tłumacz komedii podany w późniejszej adaptacji: *Burmistrz oberżysta*. Krotofila w dwóch aktach, z francuskiej wierszem przerobiona przez wydawcę „Pszczółki Krakowskiej” [Konstantego Majeranowskiego]. Kraków [1822], s. 4.

8. *Król Lear*. Trajedia w pięciu aktach, z angielskiego, pana Shakespear [!], przez p. Ducis przerobiona, przekładana 1803 roku w Warszawie

[przez Ludwika Osieńskiego]. Bibl. Narodowa, rkps BT 641 (spalony w r. 1944). — *DUCH SPRZECIWIENSTWA* *. Komedia w jednym akcie, z francuskiej Dufresny przełożona. 1822. DD, t. 7. Benefis 29 III 1822.

W *Królu Learze* Bogusławski grał rolę tytułową; wywołany. Rec.: GW 1822, nr 53 (sygnowana: R). — KW 1822, nr 77. Por. *Uwagi nad komedią „Duch sprzeciwieństwa”*. DD, t. 7, s. 397—398. Premiera *Króla Leara*: 5 IV 1805.

9. *Człowiek modny, czyli Powierzchowność zwodząca* *. Komedia w pięciu aktach [Ludwika de Boissi]. — *Wesele krakowskie w Ojcowie*. [Balet narodowy w jednym akcie, z muzyką Karola Kurpińskiego i Józefa Damsego, na motywach Jana Stefaniego z *Cudu mniemanego*; libretto Bonawentury Kudlicza]. Benefis 18 IV 1823.

W *Człowieku modnym* Bogusławski grał Zdawnialskiego. Rec.: GW 1823, nr 64 (sygnowana: T)₁. — KPP 1823, t. 2, nr 10. — KW 1823, nr 92. Tekst komedii nie odzyskany. Tytuł oryginału: *Les Dehors trompeurs ou l'Homme du jour*. Premiera *Wesela krakowskiego w Ojcowie*: 14 III 1823.

10. *SAUL*. Tragedia w pięciu aktach, z włoskiej Alfieriego przełożona. 1809. DD, t. 1. — *Piękny Narcyz* *. Komedioopera w jednym akcie, z francuskiego. Benefis 6 II 1824.

W *Saulu* Bogusławski grał rolę tytułową; wywołany. Rec.: GW 1824, nr 24 (sygnowana: T). — KW 1824, nr 33. Por. *Uwagi nad tragedią „Saula”*. DD, t. 1, s. 80—84. Premiera *Saula*: 12 XI 1809.

11. *Dwaj sierżanci* *. Drama w trzech aktach, z francuskiego pana d'Aubigny przełożona [przez Konstantego Majeranowskiego]. Bibl. Ossolineum we Wrocławiu, rkps I 10 212. — *WYMUSZONE ZEZWOLENIE* *. Komedia w jednym akcie, z francuskiej Guyot de Merville przełożona. 1823. DD, t. 11. Benefis 14 I 1825.

W *Przyjaźni i honorze* Bogusławski wystąpił „w mało znaczącej roli Inwalida starego” (nie był więc żadnym z dwóch sierżantów, których grali Werowski i Piasecki). Rec.: GW 1825, nr 11. Por. *Uwagi nad komedią „Wymuszone zezwolenie”*. DD, t. 11, s. 395—396. Grano pt. *Przyjaźń i honor, czyli Dwaj sierżanci*. Współautor tej dramy: A. Maillard.